

Джерело опублікування: Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення прав і свобод людини і громадянина: матеріали круглого столу, 10 березня 2017 р. / за ред. О.П. Рябчинської. – Запоріжжя: КПУ, 2017. – С. 37–41.

**Дудоров О.О.**

Запорізький національний університет,  
завідувач кафедри кримінального права та правосуддя,  
д. ю. н., професор

## **ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВРАХУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ РЕГУЛЯТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРИ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВІЙ ОЦІНЦІ ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ НА ДОВКІЛЛЯ**

Розглядаються питання кваліфікації окремих злочинів проти довкілля у випадках неузгодженості між заборонними нормами Кримінального кодексу України з бланкетними диспозиціями і положеннями регулятивного законодавства.

*Ключові слова:* злочини проти довкілля, бланкетність, регулятивне законодавство, незаконне полювання, незаконне видобування корисних копалин.

The questions of qualification of certain crimes against the environment in cases of inconsistency between restrictive norms of the Criminal Code of Ukraine with blanket dispositions and provisions of regulatory law are considered.

*Key words:* crimes against environment, blanketness, regulatory law, illegal hunting, illegal mining.

Переважна більшість норм розділу VIII Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) «Злочини проти довкілля» містить бланкетні диспозиції. Такий підхід зумовлений специфікою охоронюваних вказаним розділом суспільних відносин, детально врегульованих великим за обсягом і мінливим природоохоронним законодавством, що закріплює спеціальні вимоги стосовно використання та охорони різних об'єктів довкілля, встановлює обов'язкові екологічні нормативи та стандарти тощо.

При кваліфікації злочинів, передбачених статтями КК із бланкетними диспозиціями, повинні, як відомо, встановлюватись ознаки, які містяться не лише в КК, а і в інших нормативних актах, нормативно-правових договорах,

правових звичаях, і за обов'язковістю встановлення ці ознаки є однаковими. Як специфічний прийом законодавчої техніки бланкетність дозволяє не загромаджувати текст КК положеннями регулятивного законодавства, ґрунтується на системному характері права і взаємозв'язку його галузей і норм, відповідає вимогам стабільності, гнучкості і компактності КК, слугує уніфікації законодавства за умов ускладнення та диференціації охоронюваних КК суспільних відносин тощо. Не дивлячись на вказані переваги, бланкетний спосіб викладення диспозицій у статтях Особливої частини КК має і свої вади, породжує проблеми як теоретичного (концептуального), так і прикладного характеру. Одна з таких проблем, яка безпосередньо стосується кримінально-правового забезпечення прав та свобод людини і громадянина, полягає у виборі того чи іншого варіанту кваліфікації правопорушення при неузгодженості між заборонними нормами КК і положеннями регулятивного законодавства, які конкретизують названі або частково описані в КК ознаки складів злочинів. Проілюструю позначену проблему на прикладі окремих злочинів проти довкілля.

1. При застосуванні ст. 248 КК «Незаконне полювання» постає питання про кримінально-правову оцінку дій особи, які полягають у недозволеному відлові диких звірів, птахів або інших тварин з метою їхнього подальшого утримання в неволі (наприклад, у зоопарках). Ситуація, як виявилось, позбавлена однозначності. З одного боку, Закон України від 13 грудня 2001 р. «Про тваринний світ» (статті 20–24, 28, 31) чітко розрізняє такі види спеціального використання дикої фауни, як: 1) мисливство, різновидом (способом) якого є полювання (останнє не передбачає збереження життя тварин, які добуваються). Мисливство здійснюється шляхом промислового добування, любительського і спортивного полювання на мисливських тварин. Завдяки своїми природним властивостям (наявність їстівного м'яса, хутра тощо) ці тварини здатні задовольняти певні (передусім матеріальні) потреби людини; 2) вилучення об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях із природного середовища, а також

добування диких тварин з метою їх утримання і розведення у напіввільних умовах чи в неволі. З такої різниці і бланкетного характеру диспозиції ч. 1 ст. 248 КК впливає, на перший погляд, цілком логічний висновок про безпідставність кваліфікації зазначених дій за ст. 248 КК. За наявності підстав вони можуть утворювати склад самоправства (ст. 356 КК).

З іншого боку, не дивлячись на те, що Закон України від 22 лютого 2000 р. «Про мисливське господарство та полювання» не відносить досліджувані дії до незаконного полювання, вони порушують встановлений порядок охорони, раціонального використання і відтворення тваринного світу суходолу як одного з компонентів навколишнього природного середовища (основний безпосередній об'єкт незаконного полювання як злочину), а отже, на мою думку, повинні кваліфікуватись за ст. 248 КК. На користь такого варіанту кримінально-правової оцінки (пріоритет – за КК) вказує і те, що поняття незаконного полювання як злочину проти довкілля є ширшим за поняття полювання як різновиду (способу) мисливства. Порядок ведення мисливського господарства може визнаватись хіба що факультативним додатковим об'єктом незаконного полювання, адже незаконне полювання може вчинятись поза межами мисливських угідь і не лише щодо тих тварин, які належать до числа мисливських. Наприклад, зовсім нещодавно в Україні строком на 25 років було заборонено полювання на лося європейського. Втративши свій статус як мисливської, ця тварина продовжує визнаватись предметом незаконного полювання.

Тут доречно нагадати, що п. 30 Положення про мисливське господарство та порядок здійснення полювання, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 р. № 780 (цей нормативний акт втратив чинність у зв'язку з введенням в дію Закону «Про мисливське господарство та полювання»), серед видів незаконного полювання прямо називав і відловлення та утримання в неволі диких звірів і птахів без спеціального дозволу (крім випадків рятування тварин, які зазнають лиха). Вважаю, що положення регулятивного (фауністичного) законодавства і ст. 248 КК, яка визначає

незаконне полювання як склад злочину проти довкілля, потребують узгодження у позначеній частині.

2. З погляду кваліфікації за ст. 248 К полюванням слід також визнавати перебування осіб: 1) у межах мисливських угідь, у тому числі на польових і лісових дорогах (крім доріг загального користування), з будь-якою стрілецькою зброєю або з капканами та іншими знаряддями добування звірів і птахів, або з собаками мисливських порід чи ловчими звірами і птахами, або з продукцією полювання (крім випадків регулювання чисельності диких тварин, польових випробувань і змагань мисливських собак не нижче обласного рівня); 2) на дорогах загального користування з продукцією полювання або з будь-якою зібраною розчохленою стрілецькою зброєю. Про спрямованість умислу на добування звірів і птахів у цих ситуаціях можуть свідчити екіпірування мисливця, наявні в нього боєприпаси, пристосування для перенесення або розчленування дичини тощо.

Таке вирішення питання кваліфікації злочину за ст. 248 КК пояснюється тим, що згідно зі ст. 12 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» зазначені дії прирівнюються до полювання. Оскільки питання вирішено в законодавчому порядку (щоправда, не в КК), мабуть, недоречно називати аналогією закону положення про визнання закінченим полюванням самого факту знаходження особи в мисливських угіддях або на відповідних дорогах з певними предметами, знаряддями чи засобами, а так само розцінювати таку поведінку особи лише як готування до незаконного полювання. Разом з тим вадою вказаної законодавчої норми є відсутність в ній згадування про території та об'єкти природно-заповідного фонду, які не є ні мисливськими угіддями, ні дорогами загального користування. До того ж особа може перебувати на території мисливського угіддя або на дорозі загального користування із стрілецькою зброєю не з метою добування диких тварин, а, наприклад, для того, щоб перевірити технічний стан своєї зброї або потренуватись влучно стріляти. У подібних ситуаціях інкримінування ст. 248

КК має виключатись, хоч регулятивне законодавство, за яким у розглядуваній ситуації варто визнавати пріоритет, подібні нюанси не враховує.

De lege ferenda альтернативна вказівка на дії, що прирівнюються до полювання, якщо вони здійснюються з порушенням встановлених правил полювання, має бути включена до ч. 1 ст. 248 КК. Такий варіант вирішення проблеми, крім усього іншого, дозволяє врахувати вимогу ч. 3 ст. 3 КК про визначення злочинності діяння тільки цим Кодексом.

Цікаво, що законопроектом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за незаконне зайняття рибним та іншим водним добувним промислом», розробленим групою народних депутатів України в минулому році, ст. 249 КК пропонується доповнити частиною 3, якою встановити самостійну відповідальність за перебування у межах водного об'єкта із засобами для незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (отруйні речовини, вибухові пристрої та вибухівка, електровудка або інше знаряддя для масового вилову риби, звірів чи інших видів тваринного світу). На сьогодні така поведінка особи за наявності підстав може розцінюватись лише як готування до злочину, передбаченого ч. 2 ст. 249 КК. При всіх вадах законопроекту в частині недотримання правил законодавчої техніки прагнення його розробників розв'язати відповідну проблему безпосередньо шляхом внесення змін до КК заслуговує на підтримку.

3. У ч. 2 ст. 240 КК йдеться не взагалі про корисні копалини загальнодержавного значення, а про їх видобування, що наводить на думку про те, що в цьому разі мається на увазі вилучення корисних копалин лише з місць їх природного знаходження (залягання). Регулятивне законодавство (передусім ч. 2 ст. 5 Кодексу України про надра) передбачає, що надра є, хоч і основним, проте не єдиним місцем залягання корисних копалин. Останні можуть нагромаджуватись як у надрах, так і на поверхні землі, у джерелах вод і газів, на дні водоймищ. Оскільки не виключається незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення поза надрами, назва ст. 240 КК, в якій

фігурують лише надра, не повною мірою узгоджується зі змістом диспозиції її ч. 2. Це, однак, проблем у правозастосуванні не створює, позаяк застосуванню підлягають диспозиції і санкції кримінально-правових норм, а не їх назви.

Разом з тим, крім місць природного знаходження (залягання) корисних копалин загальнодержавного значення, існують місця, так би мовити, антропогенного нагромадження корисних копалин, де знаходяться техногенні мінеральні утворення. На мій погляд, вилучення корисних копалин із місць видалення відходів виробництва і втрат продуктів переробки мінеральної сировини слід кваліфікувати не за кримінально-правовими нормами, що описують «класичні» злочини проти власності (крадіжка, грабіж, розбій тощо), а за відповідними частинами ст. 240 КК. Протилежний підхід означав би обмежувальне тлумачення положень законодавства – причому як кримінального (КК не містить застережень з приводу невизнання згаданих корисних копалин предметом їх злочинного видобування), так і регулятивного. Зокрема, в ст. 1 Закону України від 18 листопада 1997 р. «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» прямо зазначається, що видобуток дорогоцінних металів – це їх вилучення з надр і відходів гірничо-збагачувального або металургійного виробництва (хвости збагачення, відвали, шлаки, шлами, недогарки) усіма можливими способами.

Принагідно зауважу, що викладений підхід до кримінально-правової оцінки незаконного вилучення корисних копалин із місць видалення відходів виробництва та втрат продуктів переробки мінеральної сировини слугує зайвим аргументом на користь обстоюваного в тому числі автором цих рядків віднесення незаконного видобування корисних копалин (причому не лише загальнодержавного значення) до злочинів проти власності (а не проти довкілля).

Таким чином, сформулювати якесь універсальне правило кваліфікації при невідповідності заборонних норм КК із бланкетними диспозиціями приписам регулятивного законодавства, які конкретизують названі або частково описані в

КК ознаки складів злочинів, проблематично. Принаймні з розглянутих вище кримінально-правових ситуацій, які стосуються окремих злочинів проти довкілля, випливає, що залежно від конкретних обставин пріоритет може надаватись положенням як КК, так і регулятивного законодавства. Звичайно, в ідеалі, вони повинні бути узгоджені між собою, що потребує фахових зусиль законодавця. Крім цього, одним із напрямів вдосконалення кримінального законодавства має визнаватись зниження рівня бланкетності диспозицій у статтях Особливої частини КК.